

oud-gorcum varia

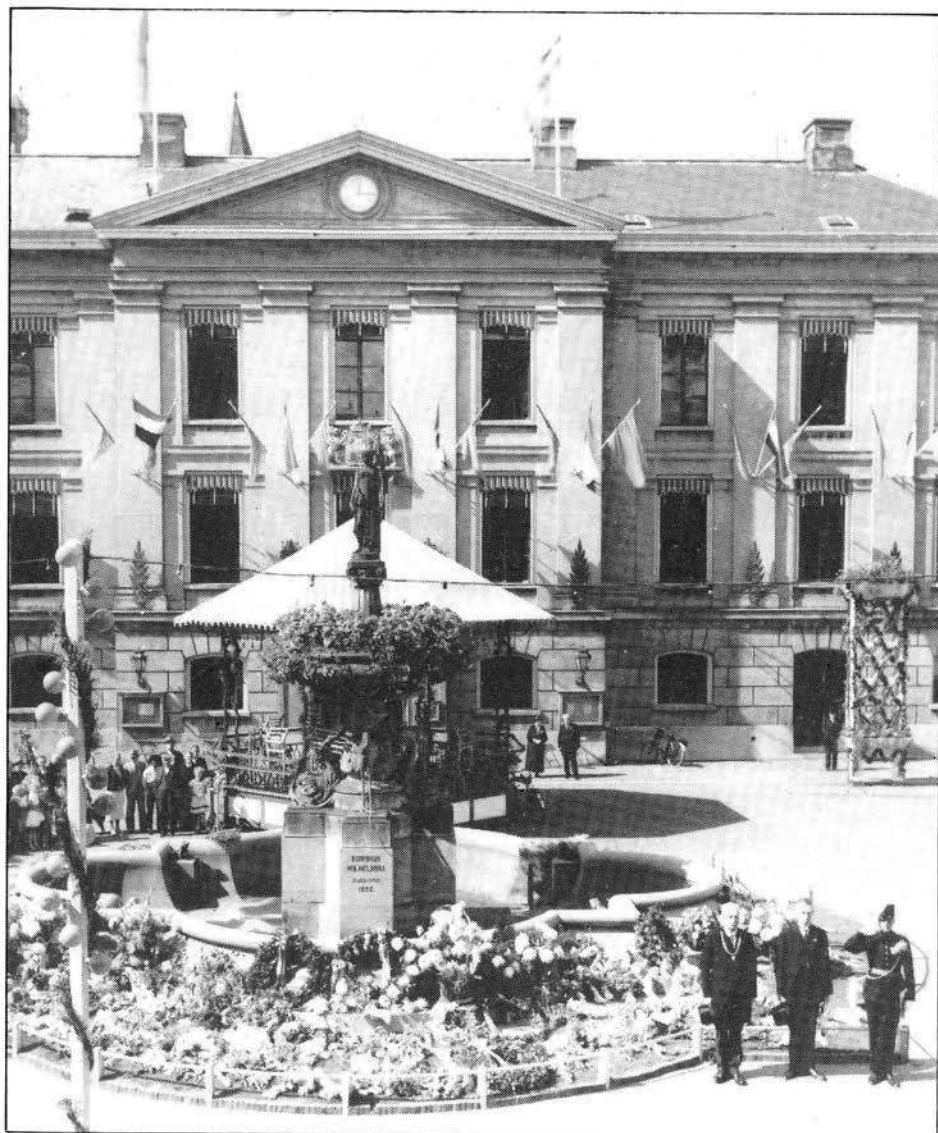

tijdschrift van de historische vereniging „oud-gorcum“

1998 - 2

jg. 15

nummer 41

HISTORISCHE VERENIGING OUD-GORCUM

opgericht 20 augustus 1909

erelid	C. de Ruiter (1989)
secretariaat (lidmaatschap/adres- wijzigingen)	Kon. Emmastraat 12 4205 BM Gorinchem tel. 0183-622331
bestuur	W. Kreukniet-den Hertog, voorzitter A.J. Busch, secretaris D.C. Pleyte, penningmeester B. Freriks mr G.O. Groeskamp G. de Groot W.A. van der Hoff L.C.M.J. Stultiens G. Vroegh
redactie Oud-Gorcum Varia	B. Freriks drs. A van Loon drs. H.M. den Uyl
redactiesecretariaat (Oud-Gorcum Varia Historische reeks)	drs. H.M. den Uyl Schotdeuren 16 4205 PD Gorinchem tel. 0183 624951

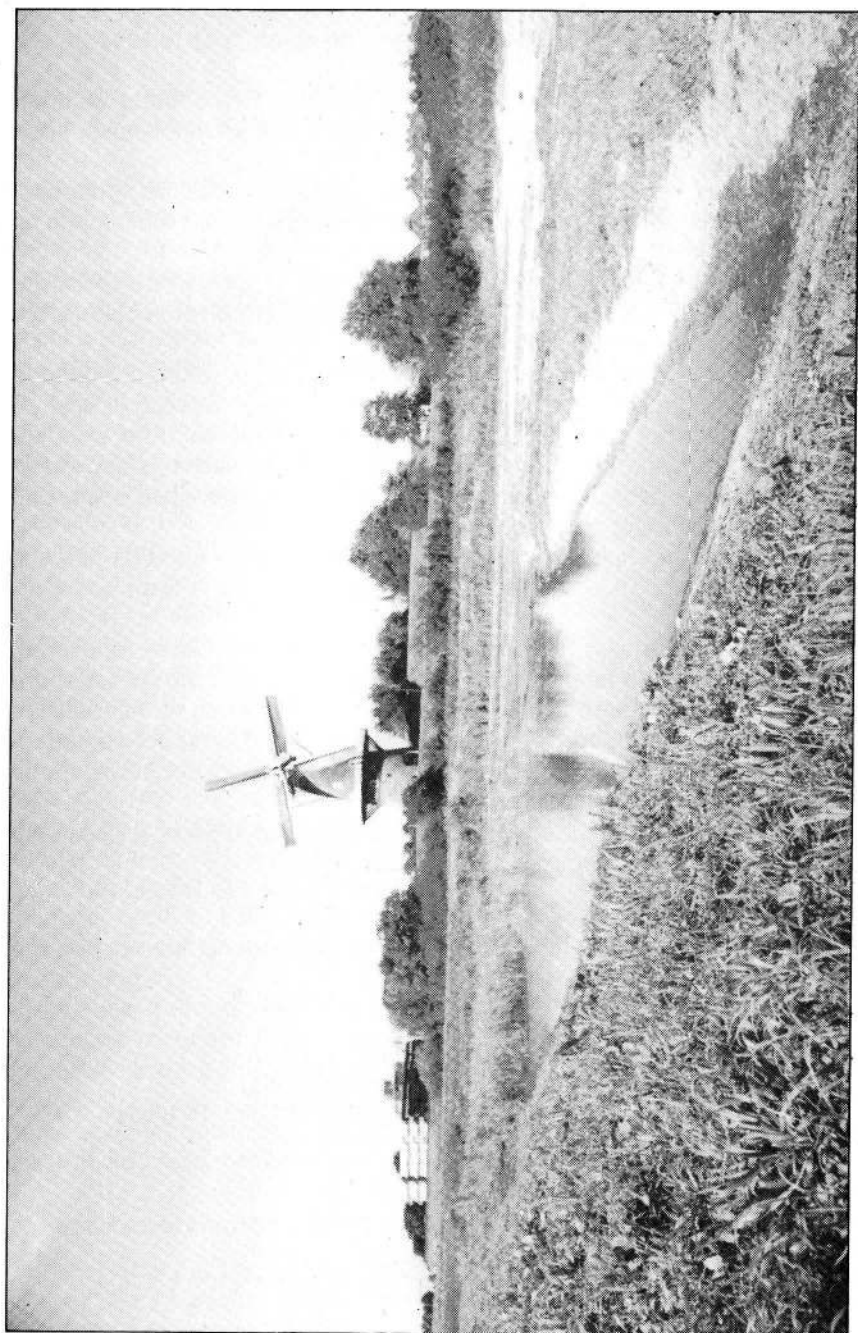
De contributie bedraagt fl. 30,- per jaar, over te maken op rekeningnr. 47 22 64 761 van de ABN-Amrobank te Gorinchem (postbankrek. van de bank 3050) of op Postbanknr. 5593243 t.n.v. penningmeester van *Oud-Gorcum*, Athene 4 te Gorinchem

Losse nummers van *Oud-Gorcum Varia* à fl. 5,- per stuk, zijn verkrijgbaar in het Cultuur-Historisch Informatiecentrum *Dit is in Bethlehem*, Tinnegietersteeg 1 te Gorinchem (geopend elke zaterdag van 13.00-16.00 uur). Verder zijn daar verkrijgbaar losse nummers van de *Historische Reeks Oud-Gorcum* à fl. 10,- en andere uitgaven van de Vereniging.

ISSN 1384-721X

Omslag:

Wilhelminafontein op de Grote markt tijdens festiviteiten voor het 40-jarig regeringsjubileum van Koningin Wilhelmina op 6 september 1938. Burgemeester Kootstra staat rechts vooraan naast de fontein. Foto Oud-Gorcum, Stadsarchief Gorinchem.

Het terrein buiten de Dalemse dijk waarop de kasteelresten werden aangetroffen. Foto A. van Loon.

HET KASTEEL VAN DE HEREN VAN ARKEL

Pieter Floore

Gorinchem is de Arkelstad, maar het stadswapen dat ontleend is aan het wapenschild van de heren van Arkel is tegenwoordig nog het enige dat direct herinnert aan de roemruchte middeleeuwse familie. De relatie tussen Gorinchem en de van Arkels stamt al uit de dertiende eeuw en de groei van de middeleeuwse stad is rechtstreeks te danken aan de geweldige invloed die de van Arkels op Gorinchem uitoefenden. Toch waren tot voor kort de daadwerkelijke sporen van de van Arkels binnen de gemeente moeilijk te vinden. Zelfs het machtige slot dat door tijdgenoten een keizerlijke burcht werd genoemd is verdwenen.

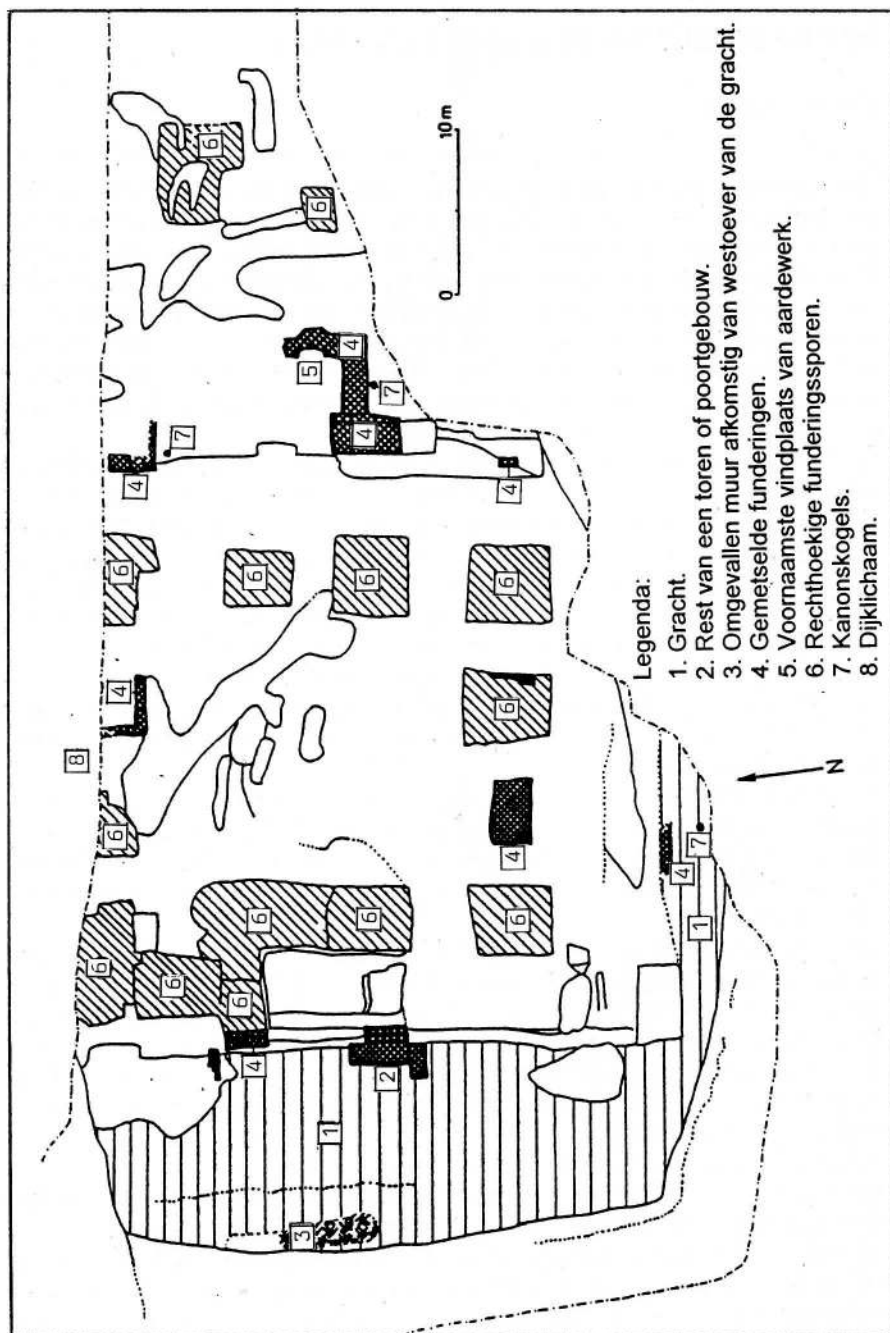
De familie Arkel stamde in de twaalfde eeuw uit de omgeving van Leerdam waar ze bij het riviertje de Lede een gebied in leen had gekregen van de bisschop van Utrecht. Aan het einde van de dertiende eeuw krijgt zij Gorinchem in bezit. De adellijke familie is op dat moment al zeer vermogend en weet haar rijkdom tijdens de veertiende eeuw sterk te vergroten. Rond 1400 waren de Arkels op het hoogtepunt van hun macht. Ze hielden er een eigen hof op na en doordat het grootste deel van hun land op de grens lag van Gelre, Holland en het bisdom Utrecht wisten zij hun invloed uit te oefenen op de handelsvaart op de Lek en de Merwede. Het spreekt voor zich dat zij in het Noordnederlandse politieke leven een voorname en invloedrijke plaats bekleedden.

De gunstige ligging van de nederzetting Gorinchem aan de mond van de Linge bij de Merwede op de grens van Holland en Gelre zal de belangrijkste reden zijn geweest voor het besluit van Jan II om een burcht te bouwen op de oostelijke oever van de Linge, niet ver van de huidige Burgstraat aan de Dalemstedijk.

Uit historische bronnen komen we over de bouw van het kasteel niet veel te weten. Vermoedelijk koopt Jan II van Arkel in 1273 Gorinchem. In 1290 draagt hij zijn burcht op aan graaf Floris V van Holland waarmee hij zijn loyaliteit en onderhorigheid betuigt aan het grafelijke hof in Holland en waardoor het bezit een Hollands leen wordt. Men kan concluderen dat ergens in het laatste kwart van de dertiende eeuw begonnen wordt met de bouw van het kasteel.

Wanneer het gebouw voltooid is, is evenmin duidelijk; de *toewijding* aan de graaf in 1290 hoeft alleen maar aan te geven dat men begonnen was met de bouw of zelfs dat alleen maar de plannen gereed waren.

Helaas zijn van de burcht geen bekende afbeeldingen overgeleverd en ook de beschrijvingen uit de tijd dat het gebouw in gebruik was zijn uiterst summier. Uit de schriftelijke bronnen kan men opmaken dat de burcht een binnenhof bezat met een stenen *Hoge Huis* gebouwd op gewelven waarin

Overzicht van de Arkse kasteelspooren aan de Dalemse dijk. Naar de werktekening van P. Floore.

men drie kamers, een zaal en een kapel kon vinden. Het complex was omgeven met een stenen muur. Vervolgens kwam men in het middenhof waar ook een muur omheen stond. Rondom het binnenhof en middenhof liep een brede diepe gracht. De voorburcht was afzonderlijk omringd met een gracht en beschermd door een stenen muur met torens. Zij herbergde dienstverblijven, een kerk, een rosmolen, voorraadschuren en een hooiberg. Bij de voorburchtpoort bevond zich een bolwerk waaromheen een 33 meter lange gracht gegraven was met een breedte van 7,40 m en een diepte van 3,70 m. Van de voorburcht weten we verder dat zij regelmatig onder water kwam te staan wat betekent dat deze in het lage deel bij de rivier moet hebben gelegen. Veel meer komen we van de *keizerlijke burcht* verder niet te weten.

In 1412 wordt het kasteel ontmanteld. Na een jarenlange strijd ging Gorinchem over in handen van de Hollandse graven. De burcht die het symbool was van de macht van de Arkels moest eraan geloven. Met het sloopmateriaal werd een nieuw kasteel binnen de muren van de middeleeuwse stad opgetrokken. Graaf Willem van Beieren bouwde zijn nieuwe woning ergens in de stad, de precieze locatie is tot op heden niet bekend. Dit kasteel kan beschouwd worden als een voorganger van de latere *Blauwe Toren*, de burcht van Karel de Stoute.

Op 19 augustus 1996 vond Ton Wijkamp uit Gorinchem bij toeval scherven van steengoed kruiken aan de rivierzijde van de Dalemse dijk bij het Wijschild. Hij meldde de vondst aan amateur-archeoloog Martin Veen, lid van de Archeologische begeleidingscommissie van de gemeente.

Het aardewerk was te voorschijn gekomen door een ontgraving die men uitvoerde in het kader van de verbetering van de Waal- en Merwededijk door het polderdistrict Tieler- en Culemborgerwaarden onder de Deltawet Grote Rivieren. De locatie diende geschikt te worden gemaakt om als natuurgebied ingericht te worden. Doordat het terrein niet aangemerkt stond op de archeologische monumentenkaart van de provincie Zuid-Holland was er geen oudheidkundige begeleiding. Toch had men hier het een en ander kunnen verwachten. Reeds in het begin van de negentiende eeuw trof men dikke muurresten aan even buiten de vestinggracht. Met de bouw van de huizen op de Kasteelplaats in de jaren '70 vond men niet alleen muurresten maar ook stenen kanonskogels en waarschijnlijk een doopvont. Beide vondsten bleven beperkt tot waarnemingen met schetsen, precieze inmetingen van de structuren zijn niet bekend.

De vondsten van Wijkamp waren voor de gemeente aanleiding om de schrijver van dit artikel en de afdeling Lek- en Merwestreek van de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland in te lichten en om assistentie te vragen. Met een door het polderdistrict beschikbaar gestelde kraan is het ontgronde deel van het terrein schoongetrokken waardoor duidelijk zichtbare sporen en metselwerk te voorschijn kwamen. De kwali-

teit van de grondsporen was nog zo goed dat in overleg met de gemeente en het polderdistrict besloten werd de bestemming van de vindplaats te wijzigen en beschermingsmaatregelen te treffen om deze unieke vindplaats te bewaren. Na de werkzaamheden zouden de sporen afgedekt worden met een verhoging van ca. 1 m klei. De begrenzing van de vindplaats wordt op die manier duidelijk in het landschap aangegeven en de sporen op een afdoende wijze beschermd.

De blootgelegde sporen zijn wel alle opgetekend. Ook zijn de vondsten die bij het schaven en schoonmaken van het metselwerk te voorschijn kwamen, verzameld. Het merendeel van het aardewerk valt te dateren in de veertiende eeuw en bestaat uit Siegburgs steengoed en grijs en rood aardewerk. Ook vonden we wat protosteengoed dat te plaatsen valt in de tweede helft van de dertiende eeuw.

De metaalvondsten bestonden uit pijlpunten voor kruisbogen, een schaar en een groot deel van een maliënkolder. Vondsten die de militaire functie van het complex onderstrepen. In dezelfde categorie van wapenvondsten kunnen nog drie stenen kogels genoemd worden van drie verschillende kalibers. De kogels lagen verspreid over het terrein.

Het metselwerk bestond uit kloostermoppen van ca. 30 cm lengte. Het merendeel van de sporen bestond uit rechthoekige funderingsgaten zonder steen- of baksteenpuin. Mogelijk behoorden deze sporen bij houten gebouwen.

De gehele vindplaats bestond uit een rechthoekige structuur (een gracht) die een groot binnenterrein omsloot. De breedte van deze veronderstelde gracht kon niet vastgesteld worden doordat ze afgedekt werd door een rijpad en grondstort. Aan de westkant lijkt de gracht een breedte van ca. 10-13 m. te hebben. Het binnenterrein heeft een afmeting van ca. 36 x 36 m. Helaas is de noordzijde van dit binnenterrein afgedekt door het dijklichaam van de Dalemstedijk waardoor deze afmetingen niet met zekerheid vastgesteld konden worden. Doordat er geen opgraving werd uitgevoerd blijft de interpretatie van de sporen zeer moeilijk. De bijgeleverde tekening geeft een beeld van de aangetroffen sporen.

Overgenomen uit: Grondig Bekeken 1997, no.4, p. 25-30

Literatuur:

M.J. Waale, *De Arkelse oorlog 1401-1412*, Hilversum, 1990 (blz. 171 e.v. Gorinchem en de Arkelse kastelen)

M.J. Waale, *Het Arkelse kasteel in het Widschild bij Gorinchem*, in: Oud-Gorcum Varia 1990, nr.19, p. 137 e.v.

-□-□-□-□-□-□-□-□-□-□-